

דין קדושת שביעית בפירות ערלה

במאמר זה נדון האם יש דין קדושת שביעית בפרות ערלה או כיון שאסורים הם בהנאה אין בהם דין קדושת שביעית כלל? לבירור שאלה זו עלינו לחקור במספר נקודות א. האם יש לישראל דרך כל שהיא לשמוש בפירות ערלה? ב. במדה ויש, האם אופן שמוש זה גורם להחלת קדושת שביעית בפירות? ג. האם אפשרות השמוש חייבת להיות דוקא ע"י ישראל? בשו"ע (יו"ד סי' רצד סעי' יד) כתב המחבר: "מותר לומר לעובד כוכבים בשני ערלה עבוד כרמי ותטול פירותיה ותן לי כרמך שעברו עליה שני ערלה ואעבדנה ואטול פירותיה", ברור הדבר שסעיף זה מדבר גם במקרה שהפירות כבר נמצאים על האילן, שאם לא כן, אין כל חדוש בדבר שהרי בסעיף שלאחר מכן כתב המחבר: "מותר למכור לעובד כוכבים פירות שני ערלה לשלש שנים מאחר שלא באו לעולם", [א"כ כיון שמתיר המחבר מכירה של פירות שלא באו לעולם, פשוט הדבר שיהא מותר להחליף קרקעות כאשר העיקר הוא הקרקע והפירות הם אגב קרקע], אלא ודאי הדבר, שהמדובר הוא במציאות שהפירות כבר קיימים על האילן. לגוף ענינו של היתר זה, מלמדנו הט"ז בסק"ב שעל מנת לישב את דברי המחבר בדעת הרמב"ם "מ"א פ"י הי"ד" - "דהוה כמו מכירה שמוכר לו הקרקע שלו" בשכר שנותן לו קרקע שלו "לעבדה והוה כמו מכרה במעות וזה מותר" לכ"ע (למעט הגר"א, שם אות מג שנשאר בצ"ע). אמנם העסקה היא בקרקע, אולם ברור הדבר שקבל את זכות השמוש בפירות הנכרי כתמורה על פירותיו שהן ערלה, ויש כאן הנאה עקיפה מפירות הערלה, ולענינו - דרך שבאמצעותה יוכל הישראל להשתמש בפירות. וא"ת לענין שביעית, הרי אין לישראל רוצה לעבד קרקע הנכרי? י"ל, שודאי יועיל להתנות עמו שיתן לו את שדהו בשנה שלאחר מכן שהרי הכל כאן בגדר של תשלום כפי שחידש הט"ז, ותנאי התשלום יכולים להקבע בתנאים שונים. בעיה של סחורה ודאי אין כאן, שהרי כפי שלענין ערלה אין זה נקרא מכירת פירות ערלה או החלפתן, כך גם לענין שביעית.

ברור הדבר שגדר שמוש בפרי, כוונתו היא - שמוש בגוף הפרי עצמו, וזאת אף לדעת הרמב"ם שאפשר ללמוד בו הרחבה גדולה מאוד של הגדרת שמוש בפרי כפי שמגדיר בעל "מרכבת המשנה השלם" (הל' שמיטה ויובל פ"ז הי"ד): "כל שיש לו תועלת אחר דלאו לעצים, חייב בשביעית אע"ג שאינו מאכל אדם או בהמה ולא צבע... וזולת דבר שלא יצלח לשום דבר, רק לעצים הוא דפטור משביעית". (יתכן שזו היא גם דעת התוס', ע"י ריש פרק כלל גדול בשבת ואכ"מ). א"כ, כאן שההנאה היא ע"י מכירה בעקיפין ולא בפירות עצמם אין כאן אפשרות שקדושת שביעית תחול עליהם. עכ"פ גם הרמב"ם סובר שהשמוש הוא דוקא בגוף הפרי, ומה הועלנו בדברינו הראשונים? ענין זה יתבאר אי"ה בהמשך.

פירות ערלה ודאי ראויים הם לאכילת הנכרי, אך בהנחה זו עלינו לברר מספר שאלות א. האם גדר של אכילת נכרי הוא גדר בפני עצמו? ב. האם השמוש בפרי חייב להיות דוקא ע"י ישראל או שמא מספיק שיש בעולם שמוש בסוג זה של צומח? לפני שנברר שאלות אלו יש לסלק מכשול לכאורה, מדברי הרמב"ם (פרוש המשניות בפ"ג מ"ה דטוכה). שם כותב הרמב"ם ביחס לאתרוג של ערלה שחייב שריפה:

"ולפיכך הוא פסול למאמר הש"י 'פרי', דאלו אינן ראויין לאכילה בשום פנים". את דבריו אלו של הרמב"ם יש לפרש, שכוונתו היא, שכאשר הפרי תלוש יש דרך לאכלו כפי שביארנו בראשית דברינו. חלוק זה בין תלוש למחובר לענין חובת העשיה, נמצא גם בשביעית כפי שפוסק החזו"א, שרק בתלוש חלה על האדם חובת השמור מפני הפסד, דהיינו רק אז צריך הוא למנוע מהבהמה לאכול מפירות הראויים למאכל אדם, אולם כשנכנסה הבהמה ואכלה בשדהו פירות מחוברים – אסור לו להחזירה. ע"כ נראה שדין השריפה בערלה לא ישפיע על ענין קדושת שביעית, כיון שהקדושה חלה כבר במחובר. רק צריך למצוא דרך לשמוש בפרי לפני שנכנס לגדר של דין שריפה.

עוד יש לומר, לענין שביעית לא בעינן "פרי" אלא בעינן צומח שיש בו שמוש נוסף, פרט לעצים.

בדברי הספרא על הפס' "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" (וכן הגמ' נדה נא: ופסחים נב:) נאמר: ולבהמתך ולחיה מה ת"ל, ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל? אלו כן הייתי אומר יכנס לבהמה ותהא אוכלת לעולם, מה אני מקיים ביעור פירות שביעית בפירות אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם, וכשהוא אומר "לבהמתך ולחיה" מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה – בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה – כלה לבהמתך שבבית. גם רש"י (בפירושו לתורה, ויקרא כ"ה ז), כותב בצורה דומה, כנראה בהשענו על הת"כ: "אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמוזנותיה עליך, מה ת"ל "ולבהמתך"? מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית". ה"שפתי חכמים" שם, כותב שכוונת הפסוק להתיר אכילת הפירות אע"פ שהן קודש, אפילו לעכו"ם, לבהמות ולחיות, א"כ ברור מדבריו, וזה יהיה לשיטת רש"י, שגדר אכילת חיה הוא גדר בפני עצמו ולא זו בלבד אלא מצינו גם גדר של אכילת עכו"ם שהרי כולם הושוו והוקשו, דהיינו, כפי שיש גדר של ראוי לאדם וגדר של ראוי לבהמה, כך יש גם גדר של ראוי לחיה וראוי לעכו"ם. יש להמשיך ולבאר: כשם שהגדר של ראוי למאכל בהמה, הוא לאפוקי ממאכל אדם, כך גם נאמר שראוי למאכל עכו"ם בא לאפוקי ממאכל ישראל. לכך נוכל למצוא סמוכין משתי דרשות של הפסוק: "ולשכירך ולתושבך הגרים עמך". על הרישא מרבה הת"כ גם גויים. על הסיפא, מצינו בירושלמי (דמאי פ"ג ה"א): "הגרים עמכם לרבות את האכסניא. רבי לעזר אומר, זו אכסניה של עכו"ם. א"כ כיון שבשביעית לשון הפסוק הוא "הגרים עמך" יש ללמוד אף לרבות אכילת עכו"ם. מתוך דברינו ברור שיש גדר אכילת עכו"ם. הגמ' (בפסחים ובנדה) אינה מביאה את הה"א ששמענו בספרא ובדברי רש"י, אלא כותבת את המסקנה, ואין לומר שהגמ' מבינה שכל הפס' בא לחדש לנו אך ורק דין ביעור ולא נדע גדר של אכילת עכו"ם בפני עצמו מפני שגדרי האכילה הם כמו "לבהמתך", דהיינו כל מה שראוי לצרכי האדם – מה שיכול להאכיל לבהמה שלו או לחלופין לנכרי שלו. אולם אם אין לישראל דרך להאכיל לבהמתו את אותו פרי אע"פ שהוא ראוי לאכילתו, לא יהיה אותו הפרי בגדרי קדושת שביעית. לכאורה אפשר לומר זאת גם על הספרא שהרי כל דברינו נלמדו מהה"א שמא חזר בו במסקנא, אך לא נראה לומר שהמסקנה באה לחלוק על הה"א, אלא אדרבא באה להוסיף עליה לומר לנו ששני הדברים כאחד יכולים להלמד מהפס', גם גדרי אכילה וגם זמן הביעור. נראה לענ"ד שגם בפסחים וגם בנדה, אין הכרח לומר דברים אלו, משום שהגמ' שם עוסקת בענין הבעור ולכן הביאה רק את אותו חלק בלימוד העוסק באותו ענין. ולמה היה לגמ' להביא את כל הלימוד כולו?

אמנם הפסוקים בתורה מדברים שישראל הוא המאכיל, שהרי הפס' באו ללמדנו שבאכילת בהמה, חיה ועכו"ם אין בעיה ביחס לקדושת שביעית ויכול להאכיל לכל אלה, אעפ"כ גדרה התורה גדר מיוחד למאכל בהמה וגדר זה לא בהכרח קשור לנתינת הישראל. כך גם נאמר ביחס לעכו"ם, שיש גדר מיוחד שלא קשור דוקא ע"י ישראל. יתר ע"כ מהה"א של רש"י כפי שבאר ה"שפתי חכמים", משמע מפורש, שגדר החיה הוא ללא קשר לישראל שהרי מזונותיה לא עליו. על כל דברינו אפשר להקשות משני מקומות, האחד הוא הספרא הדורש "לכם ולא לאחרים", והשני הוא מדברי התוספתא (פ"ה דשביעית) שאין מאכילין פרות שביעית לנכרי. את דברי הספרא יש לבאר כפי שמבאר המלבי"ם ב"התורה והמצוה" שאפשר לפרש שהפס' בא למעט עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית. בכך ימצא גם מקור לדברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ט) שכותב: "עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותיה מותרין". את האיסור המפורש המובא בתוספתא י"ל ע"פ דברי ה"חזון איש" (שביעית סי' יג אות כו) שכותב שם: "נראה דאין איסור להאכיל לנכרי אלא מדרבנן והתירו אכסניא, וקרא אסמכתא דאין סברא לחלק בדאוריתא וצ"ע". אמנם החזו"א נשאר בצ"ע, אך לפי דברינו נראה, שיש לומר שכל האיסור להאכיל את הנכרי הוא רק דרבנן. א"כ ממילא, מדיני קדושת שביעית, איסור זה ודאי אינו מפקיע.

אולי יתכן לומר, שעכ"פ התורה לימדה אותנו שצריך להיות פרי כזה, במדה וישראל ירצה, יוכל לתת לבהמתו או לנכרי שמזונותיו עליו. גם על צד זה נראה למצוא פתרון מאותה הלכה מהל' ערלה, שהבאנו בראשית דברינו, אך יש להוסיף תנאי נוסף בעסק, שיתנה עם הנכרי שנתינת שדהו היא כדי שיאכיל מפירות אלו את הנכרי שלו — של הישראל. ודאי שתנאי זה הוא אפשרי כיון שכל זה הוא במסגרת העסקה ותנאי התשלום. כן אין תנאי זה גורע מאומה מהעובדה שבעצם כל העסקא היא בקרקע.

יש להזכיר, שכפי שבארנו ודאי מדובר שהפירות קיימים ונמצאים כבר בשלב מתאים לענין חלות קדושת שביעית. אומנם זו איננה נתינה והאכלה ישירה, אך לא מצינו שהנתינה צריכה להיות ישירה ואף בדרך עקיפה מספיקה ע"מ להחשב כנתינה לענין זה. וא"ת הרי הקרקע היא של הנכרי וא"כ לשיטות רבות אין כלל דין של קדושת שביעית? י"ל שמלשון השו"ע משמע, שהקרקע נשארת בבעלות ישראל כשם שהקרקע שהישראל מקבל בתמורה נשארת בבעלות הנכרי, ע"כ בשעה שהקרקע בבעלות ישראל אין חשיבות לכך שהגידולים הם של הנכרי ותחול עליהם קדושת שביעית.

עוד י"ל, הרי אמרנו שכבר חלה על הפירות קדושת שביעית א"כ קניינו של הנכרי אינו יכול להפקיע קדושה זו. ואם בקנין עסקינן יקשה כיצד יכול ישראל למכור שדהו הרי עובר בזה על אסור "לא תחנם"? ואכן מכח בעיה זו העמיד החזו"א בספרו דין זה של השו"ע בחו"ל. אמנם אפשר להעמיד את דברינו ע"פ השיטות שאין דין "לא תחנם" בהחלפה. עוד אפשר לומר שיש להעמיד את דברי השו"ע ע"פ השיטות שגוי שיש לו כבר קרקע אינו "בלא תחנם". כך גם נראים בפשטות דברי השו"ע ודלא כחזו"א שרצה לומר שהמדובר הוא בחו"ל, שהרי אין רמז לדבר בדברי המחבר. בד"כ כשהמחבר רוצה לומר על דין ששייך דווקא בחו"ל, הוא כותב זאת במפורש.

בסיכום דברינו יש לומר, שקיים צד לומר שגדרי האכילה כלל לא תלויים בהאכלת ישראל ואף אם נאמר שתלויים הם, מצאנו לכך פתרון. איני רוצה להכריע בשאלה כבדה זו כאן, אך ברור הדבר מתוך העולה מדברינו, שיש לחוש לענין זה.